

УДК 930.253](477)»1917/1920»

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-15-247-265>

DEVELOPMENT OF ARCHIVAL AFFAIR DURING THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917 - 1920)

РОЗВИТОК АРХІВНОЇ СПРАВИ В ПЕРІОД УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 - 1920 рр.)

Ірина Березанська,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії і
культури України та
спеціальних історичних
дисциплін*

E-mail:

berezanska.iryna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7182-5750>

*Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401*

Iryna Berezanska,

*Ph.D in Historical Sciences,
Associate Professor of the
Department of History and
Culture of Ukraine and special
historical disciplines*

E-mail:

berezanska.iryna@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7182-5750>

*Hryhorii Skovoroda University
in Pereiaslav,
30, Sukhomlynskooho Str.,
Pereiaslav, Kyiv region,
Ukraine, 08401*

ABSTRACT

The article examines the problem of archival development during the Ukrainian Revolution of 1917-1920. The role of the Library and Archival Department at the Department of Arts of the General Secretariat for Educational Affairs headed by the famous historian O. Hrushevskyyi, the State Military Historical Archive under the leadership of J. Zhdanovych is analyzed.

The activities of the government of Hetman P. Skoropadskyyi, which consisted in the implementation of the project of archival reform initiated by the Archives and Library Department under the

leadership of historian and archivist V. Modzalevskyi. The reform proclaimed state ownership of archival documents and the establishment of the Central Institution of the Archival System – the National Archives of the Ukrainian State, which would store national documents. It was planned to create provincial archives to store the documents of provincial institutions.

The article reveals the contribution of famous archival figures O. Hrushevskyi, V. Modzalevskyi in the development of the Ukrainian state, preservation of its cultural values. The formation of Hetman P. Skoropadskyi as an archivist, his desire to preserve not only the archives of the Skoropadskyi family fund, but also office records of military units, because the hetman was well aware of the importance of archival documents for the history of the state and self-determination of its citizens.

The government kept the Directory in the field of archival institutions. To preserve archival materials, the Poltava Committee for the Protection of Monuments of Antiquity, Art and Nature has issued more than 100 «protection letters» related to the preservation of museum collections and support for literary and artistic figures.

Despite the difficult conditions in which archival affairs developed during the Ukrainian Revolution (1917-1920), significant progress was made in preserving archival documents as an important source for studying the history of the Ukrainian state. A significant contribution to archival construction was made by well-known archival figures of the Ukrainian Revolution (1917-1920): V.L. Modzalevskyi, P.P. Skoropadskyi, O.S. Hrushevsky., V.V. Miyakovsky., O.I. Baranovych, L. Yu. Bykovsky., P.V. Klymenko and others.

Keywords: *archival business, Ukrainian revolution, Directory, Central Rada, Hetmanate, V. Modzalevskyi, O. Hrushevskyi, cultural values.*

Постановка проблеми. З утвердженням державності на українських землях ще з часів Київської Русі виникла потреба у створенні архівних установ як інституцій, які б описували і

зберігали документи, були джерелом інформації для майбутніх поколінь. Традиція архівного будівництва знайшла продовження і в період Української революції (1917-1920 рр.) завдяки клопіткій праці відомих діячів архівної справи О. Грушевського, В. Модзалевського, В. Міяковського, О. Барановича, Л. Биковського, П. Клименкат та ін. Уряди Центральної Ради, Гетьманату, Директорії підтримували діяльність старих та ініціювали створення нових архівів та архівних фондів, намагалися реформувати архівну справу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток архівної справи в період Української революції (1917-1920 рр.) залишається актуальним на сьогоднішній день. Наукові розвідки І. Борщ (Борщ, 2008), Я. Калакури (Калакура, 1998; Калакура, 2002), І. Матяш (Матяш, 1998; Матяш, 2008; Матяш, 2012), З. Олійник (Олійник, 2014), Г. Папакіна (Папакін, 1998), Л. Приходько (Приходько, 2012), Сендик (Сендик, 1998), І. Симоненко (Симоненко, 2003) дають змогу прослідкувати державну політику, діяльність архівних установ, комісій під час зміни урядів Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії УНР упродовж 1917-1920 рр. Проте, на сьогоднішній день не висвітлено всі аспекти розвитку архівної справи в добу Української революції (1917-1920 рр.), тому є потреба проведення подальших досліджень.

Метою статті є аналіз розвитку архівної справи в період Української революції (1917-1920 рр.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Події Української революції 1917-1920 рр. стали не тільки часом відновлення Української державності, але і важливим рубежем розвитку архівної справи в Україні. Підґрунтям до розвитку українського архівознавства стала діяльність губернських учених архівних комісій (Таврійської, Чернігівської, Полтавської, Катеринославської) метою яких було збирання, упорядкування й публікації архівних матеріалів. В комісіях працювали видатні діячі історичної науки: М. Володимирський-Буданов, М. Іванишев, В. Іконников,

І. Каманіна, О. Левицький, Я. Новицький, Д. Яворницький та ін. Поштовхом для розвитку архівознавчої науки стали XI та XII Археологічні з'їзди в Києві (1899) та Харкові (1902) на яких обговорювалися ідеї архівної реформи, розробка проекту Археологічного інституту в Києві – навчального закладу з підготовки археологів, мистецтвознавців, бібліотекарів, архівістів (Матяш, 2008: 57).

На думку д.і.н., проф. І. Матяш, 1917-1931 рр. були першим періодом становлення українського архівознавства, періодом підготовки концепції та стандарту архівної справи, специфіки обліку, опису, зберігання архівних документів, створення перших науково-дослідних і навчальних закладів, налагодження співпраці з зарубіжними фахівцями. Цей період І. Матяш вважає «золотою добою» української архівної науки, оскільки було досягнуто великих результатів. Архівна справа стала важливою ланкою культурного будівництва, архіви слугували скарбницею історичної пам'яті. Першочерговим завданням стала проблема систематизації музейної, бібліотечної та архівної справи, а також підготовка фахівців для архівних установ (Матяш, 2012: 347).

Щоб не втратити з поля зору архіви колишніх жандармських установ та охоронних відділень, їх було передано в розпорядження громадських комітетів. Відомі громадські і культурні діячі залучалися до їх зберігання. Так, професор С. Є. Єфремов – редактор часопису «Нова рада», перевіз жандармський архів Києва у приміщення судової палати та упорядкував його. Лідер полтавських меншовиків К. Ляхович створив «Політичний архів» на основі архіву полтавського губернського жандармського управління. Під загрозу потрапили приватні колекції поміщиків (фамільні, родинні архіви), у зв'язку із селянськими виступами у них були мізерні шанси зберегтися. Через постійну зміну влади, нещадно нищилась документальна спадщина українського народу. Часто в зимовий період архівні документи використовували для підтримання багаття (Олійник, 2014: 92-93).

Центральна Рада, щоб зберегти історико-культурну спадщину українського народу доручила громадським комітетам охорони пам'яток культури і мистецтва опікуватися архівними установами. Активними учасниками комітетів були М. Біляшівський, В. Модзалевський. 11 січня 1918 р. Рада Центрального комітету охорони пам'яток мистецтва і культури запропонувала прийняти спеціальний закон про охорону архівів. У вересні 1917 р. у складі департаменту мистецтв Генерального секретаріату в освітніх справах було утворено Бібліотечно-архівний відділ, керівником якого став професор О. Грушевський (брат М. Грушевського). Відділ мав у своїй структурі архівну і бібліотечну секції. В архівній секції працювали історики М. Василенко, С. Глушко, Н. Мірза-Авак'янц, Д. Онацький, В. Щербаківський. Головною метою першого в Україні державного органу управління архівною справою було збереження історико-культурної спадщини й залучення до наукового обігу архівної інформації (Олійник, 2014: 93).

О. Грушевський – відомий вчений-історик-джерелознавець, етнограф, літературознавець, свідомий українець. Він очолив архівну та бібліотечну секції, керував педагогічним музеєм. Завдання відділу полягали у створенні Національного архіву; підтримці діючих районних архівів та створенні нових; координації наукових археографічних робіт, які здійснювали архівні комісії; утворення реєстру українських документів, які знаходилися у російських архівах з метою повернення їх в Україну; видання археографічного часопису. Бібліотечно-архівний відділ проіснував близько 8 місяців, його співробітники намагались реформувати систему архівних установ України, але через брак часу їм не вдалося реалізувати всі задуми (Матяш, 1998: 14-15).

О. Грушевський працював як в архівах Києва, Москви, Петербурга, так і за кордоном – в Австрії та Німеччині, де він не тільки знаходив цінні документи з української історії, а й вивчав систему роботи архівних установ. Упродовж

багатолітніх наукових досліджень йому вдалося залучити до наукового обігу джерела з історії Великого князівства Литовського, соціально-економічного життя українців XVI–XVIII ст., громадсько-політичних рухів в житті українського суспільства XIX ст., доповнюючи новими історичними фактами історію України (Приходько, 2012: 9).

У березні 1918 р. при Головному управлінні генштабу було засновано Державний військово-історичний архів, який виконував функції архівного управління, який очолив Я. Жданович. Керівництво архіву порушило питання про збирання і зберігання архівів російських військових частин та штабів, дислокованих в Україні, архівних фондів Південно-Західного і Румунського фронтів російської армії, документів про українізацію війська. Однак, через політичні події, плани Державного військово-історичного архіву не були реалізовані. Робота проведена українськими діячами в галузі архівної справи, мала позитивні результати, від знищення врятовано більшу частину архівної документальної спадщини українського народу. Але, програма діяльності Центральної Ради не мала на меті реформувати архівну справу (Олійник, 2014: 95).

За період гетьманування П. Скоропадського в архівній сфері відбуваються великі зміни. Павло Скоропадський – гетьман України, належав до кола архівних діячів, і за свідченням Г. Папакіна, «був людиною, з дитинства закоханою у минуле України». Родинна атмосфера в будинку його діда у Тростянці, плекала почуття гордості за своїх предків. Тут зберігалися портрети гетьманів, старовинна зброя, книги українських істориків, музичні інструменти, все це формувало особистість П. Скоропадського, його приналежність до старовинного гетьмансько-старшинського роду. Повага до своїх предків та української історії спонукали П. Скоропадського до дослідження історії своєї родини та її внеску в українську історію. Так, родинна збірка Скоропадських містила оригінальні документи, серед яких універсали гетьманів Івана

Скоропадського, Кирила Розумовського, скарга М. В. Скоропадського до цариці на Кирила Розумовського після позбавлення генерального підскарб'я посади та взяття під домашній арешт за фальшивими звинуваченнями, чолобитна М. В. Скоропадського до Колегії іноземних справ та ін. (Папакін, 1998: 167-168).

Павло Скоропадський приділяв значну увагу збереженню історичної пам'яті про свій рід. Він розумів, що потрібно переходити від любительського до професійного підходу в пошуку архівних документів родини Скоропадських. Невдовзі він зблизився із людиною обізнаною в архівно-генеологічних справах, це був його земляк, чернігівський дворянин В. Л. Модзалевський, який досліджував історію старовинних українських родів і працював над підготовкою до видання «Малоросійського родословника». Обидва були любителями українського минулого, їхня зустріч мала позитивні результати так як були досягнуті взаємовигідні домовленості: П. Скоропадський взяв на себе зобов'язання сприяти виданню наступних випусків «Малоросійського родословника», а В. Модзалевський прийняв рішення дослідити історію роду Скоропадських та видати їхній родинний архів (Папакін, 1998: 167-168).

Очоливши Гетьманат у 1918 р. П. Скоропадський добре усвідомлював всю важливість збереження архівних документів для майбутніх поколінь. Архівна справа в Україні перебувала у невтішному становищі. У Києві та Харкові існували архіви лише при навчальних закладах. Натомість державної архівної установи, яка б здійснювала контроль над губернськими архівними комісіями та губернськими архівами не було. Тому, першочерговим завданням П. Скоропадського стало створити такий архівний орган.

За період правління гетьмана П. Скоропадського з ініціативи Архівно-бібліотечного відділу, який діяв при Головному управлінні мистецтв і національної культури був розроблений проект архівної реформи в Українській державі.

Керівником відділу став відомий історик і архівіст В. Модзалевський. Реформа проголошувала державну власність на архівні документи. Центральною установою архівної системи мав стати Національний архів Української держави (або Головний державний архів). Поряд з Національним архівом, в Києві передбачалося створення губернських архівів. У Національному архіві мали зберігатися документи загальнодержавного характеру, які містили матеріали про діяльність головних державних установ, а в губернських архівах – справи і документи губернських установ (Архівознавство, 1998: 45).

Керівництво Архівно-бібліотечного відділу було сповнене нових планів. У січні 1919 р. В. Модзалевський окреслив коло завдань, які планував реалізувати відділ:

Керівництво всіма архівами передати відомству Головного Управління Мистецтв та Національної Культури, передавши їм право власності на архіви. Для реалізації цього плану передбачалося видати закон, згідно якого, власником усіх державних архівів в Україні була б Українська Народна Республіка в особі Управління Мистецтв та Національної Культури та його представницьких органів в центрі та на місцях; заснувати в м. Києві Національний Архів, за основу взяти Київський Центральний Архів, який тимчасово перебував в університеті Св. Володимира. Для майбутнього Національного Архіву знайти відповідне приміщення, збільшити кількість співробітників та передати його під керівництво Головного Управління.

На місцях утворити губернські архіви і архівні комісії для управління архівною справою по губерніях, надати їм статус державних установ і збільшити склад співробітників.

Дати доручення Головноуправляючому Справами Мистецтв та Національної Культури створити комісію до якої б увійшли архівознавці та представники всіх міністерств, які б реалізували архівну реформу в Україні.

Забезпечити передачу приватних збірок, архівних, книжних з поміщицьких маєтків до Головного Управління в особі його місцевих органів – Губернських Архівних Комісій.

Передбачити необхідні кошти на перевіз архівів, облаштування приміщень, оплату праці членів комісії, купівлю приватних архівів (Матяш, 1998: 21).

Намагаючись зберегти національну культурну спадщину, В. Модзалевський зосередив всю увагу на пам'яткоохоронній діяльності, опікуючись збереженням місцевих архівів і бібліотек. Він брав активну участь у роботі Чернігівської «Просвіти», як голова ради видавців «Просвіти» започаткував створення видавництва «Сіверянська думка», курсів українознавства й виставку української старовини та мистецтва, всіляко популяризував українське мистецтво (Борщ, 2008: 111).

Ще один проект архівної реформи запропонував І. Камнін, він передбачав створення Головного архівного управління, Національної Академії з науковими інституціями при ній, трьох крайових центральних архівів у Києві, Харкові і Одесі, губернських і повітових архівів. Ідея реформування архівної справи знайшла підтримку серед Д. Багалія та А. Кримського, які вважали, що ефективна наукова діяльність Академії наук неможлива без архіву та археографічної комісії. В розробленому Статуті Національної Академії, передбачалася робота 5 відділів: сучасного, старих справ (до XIX ст.), Київського архіву давніх актів, обласного (ліквідованих установ) і церковного. Незважаючи на те, що Програму архівної реформи, зокрема створення Національної Академії, уряду П. Скоропадського не вдалося реалізувати, було збільшено видатки на діяльність Київського архіву давніх актів, розроблено «Положення про Архів Південно-Західного Фронту». З ініціативи Архівно-бібліотечного відділу в травні 1918 р. під керівництвом О. Грушевського було створено архівну секцію Міжвідомчої комісії по складанню умов мирного договору з Росією, яка визначила принцип повернення

документів в Україну, які були примусово вивезені до російських архівів (Олійник, 2014: 97).

З ініціативи київських учених-ентузіастів, яким була не байдужа доля української культурної спадщини та за підтримки міністра освіти М. П. Василенка підготовкою кваліфікованих фахівців для архівних установ займався Археологічний інститут при Національному архіві. У листопаді 1918 р. було засновано Київський археологічний інститут, в якому однією із базових дисциплін було архівознавство (КАІ). При КАІ існувало архівно-археографічне відділення, яке в різний період очолювали М. В. Довнар-Запольський (жовтень 1917 р. – серпень 1919 р.), М. П. Гуля (червень – жовтень 1921 р.), С. І. Маслов (жовтень 1921 р. – лютий 1922 р.) та ін. (Матяш, 2012: 350-351).

Навчання в Київському археологічному інституті тривало три роки. На першому році навчання студенти відвідували лекційні заняття, які передбачали постійні курси й тимчасові публічні лекції. Другий курс пропонував проведення семінарів, наукових екскурсій з метою вивчення пам'яток старовини, археології, мистецтва, ознайомлюючі заняття з фондами архівів та бібліотек, відкриті наукові дискурси, з виступами відомих учених і талановитих слухачів. Інститут був не лише навчальною установою, але й науковим товариством. Третій рік навчання (за вибором) передбачав науково-дослідну роботу, написання та захист дисертаційного дослідження. Захистивши успішно дисертацію слухачі отримували звання вченого археолога чи архівіста й дійсного члена КАІ. Особам, які не захистили дисертацію давали посвідчення про закінчення інституту та звання члена-співробітника. Із стін КАІ вийшли видатні історики та архівознавці: І.М. Каміна, В.С. Іконников, С.В. Маслов, В.Л. Модзалевський, Н.Д. Полонська-Василенко та ін. Однак навчальний заклад проіснував не довго, у 1924 р. він припинив свою діяльність (Матяш, 2012: 351).

8 травня 1918 р. при Державній генеральній канцелярії було засновано Науковий архів під керівництвом сотника

М. Пільденгаген-Виговського. Він був державним хронографом, вів офіційну хроніку Української Держави. У міністерствах, відомствах чітко велася система роботи, завдяки якій сформовано близько 40 повноцінних фондів центральних установ та організацій Української Держави (Олійник, 2014: 98).

Уряд Директорії УНР тримав під своїм контролем діяльність архівних установ. У січні 1919 р. Рада Народних Міністрів передала Головному управлінню мистецтв та національної культури Київській центральній архів давніх актів та виділила на його діяльність 66 тис. карбованців. Уряд Директорії приділяв особливу увагу збереженню архівних документів, серед них військових архівних фондів та документів УНР. У 1919 р. Культурно-освітня управа Генерального Штабу Армії УНР опікувалася військово-архівною роботою, організовувала архівні комори в Кам'янці та Проскуріві, де зберігалися архівні фонди періоду першої світової війни. В перспективі тут мали зберігатися фонди українських частин доби визвольних змагань. Але, коли українська влада залишила ці міста, діяльність архівних комор припинилася (Архівознавство, 1998: 46).

У зв'язку із військовими діями проблема збереження архівних документів стала першочерговою. У липні 1919 р. в Кам'янець-Подільському державному університеті розпочала роботу архівна комісія на чолі з деканом історико-філологічного факультету, професором П. Клименком, яка запропонувала розробити закон про архівну справу, інструкції архівним комісіям та утворити мережу державних архівних установ, які б підпорядковувалися певному міністерству. Одним із першочергових завдань комісії була організація спеціальної вищої археографічної школи. У серпні 1919 р. ректор університету І. Огієнко звернувся до Міністерства освіти із закликом щодо охорони пам'яток старовини. Згодом було створено відповідний відділ з книжковою і архівною секцією під керівництвом П. Клименка (Олійник, 2014: 99).

Не менш важливою проблемою доби Директорії була утилізація архівних матеріалів. Під знищення потрапляли документи, що не мали наукової і практичної цінності, їх намагалися виокремити у всіх міністерствах і управліннях УНР. Для реалізації цієї мети створювалися «Особливі комісії для перегляду існуючих законів та інструкцій, на підставі яких зберігалися архіви», після їх рішення непотрібні архівні документи передавалися Міністерству Народного Господарства через Архівну Комісію Міністерства Народної Освіти. Отримавши інструкцію «Про підготовку архівних діл для здачі їх на паперові фабрики для переробки їх на папір» деякі народні комісари не належно відносились до виконання рішень комісії. Так, часто поряд із непотрібними документами на паперову фабрику Лідії Коцебу (м. Камянець-Подільський) потрапляли цінні документи. Ю. Іванов-Меженко ставши головою Архівно-бібліотечного відділу 24 вересня 1919 р. звернувся з проханням до губернського комісара, в якому просив видати наказ, який би зупинив згадану інструкцію до моменту видання нового розпорядження з боку Міністра освіти, так як вона була помилковою. У вересні 1919 р. у місто Кам'янець-Подільський направили комісію до якої входили Й. Пеленський, П. Клименко, А. Серета, Ю. Сіцінський, М. Обідний, завданням якої став контроль паперової фабрики. Комісія заснувала друковане видання «Українська старовина» (Матяш, 1998: 23-24).

За період Директорії (листопад 1918 р. – перша половина 1919 р.) продовжувалась робота по збереженню архівних документів. Зокрема, Полтавський губернський комітет по охороні пам'яток старовини, мистецтва і природи починаючи з лютого 1919 р. видав більше 100 «охоронних листів», які стосувалися як музеїв (музей Б. Ханенка, нині – музей західного і східного мистецтва, Київський художньо-промисловий і науковий та церковно-археологічний музеї), так і підтримки діячів літератури і мистецтва (художники М. Донцов та Ф. Крисицький, театрознавець П. Рулін, професор

В. Гринівецький). Проте були факти, які підтверджували нищення цінних архівних документів, зокрема у м. Янові на Вінниччині виявили порозкидані на підлозі пергаменти. Це були не поодинокі факти. У серпні 1919 р. діячі культури повідомили Міністерство народної освіти про масовий вивіз архівних документів на фабрику для переробки на новий папір (Сендик, 1998: 32).

Справою збереження архівних матеріалів займалися не лише державні інституції, але і прості громадяни. З ініціативи вчителя І. Филипчука зібрано 487 старовинних документів, які містили цінний матеріал про історію Поділля, Волині, гайдамацького та релігійного руху. Документи написані латинською та староукраїнською мовами. У 1918 р. співробітник Архівно-бібліотечного відділу зібрав велику кількість матеріалів з архівів графів Ржевуських та Прушинських, близько 5000 стародруків XV – XVIII ст. написаних різними мовами, а також зброю, порцеляну (Сендик, 1998: 32-33).

Архівна галузь за період радянської влади діяла згідно декрету РНК РРФР «Про організацію і централізацію архівної справи» (червень 1918 р.). З січня 1919 р. в Харкові почала діяльність архівно-бібліотечна секція під керівництвом В. Барвінського, яка була всеукраїнською установою в складі Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМИС) Наркомосвіти УСРР. Відповідно до рішення Наркомосвіти УСРР у липні 1919 р. архівна секція ВУКОПМИС була перейменована в Головне управління архівною справою, яке перебувало під керівництвом позашкільного відділу Наркомосвіти УРСР. В. Модзалевський подав на розгляд Наркомосу УСРР доповідну записку про створення Всеукраїнського центрального архіву, в якому б розмішувалися і були в доступі для наукової розробки архівні документи України. Загалом В. Модзалевський подав керівним органам влади п'ять проектів і доповідних записок щодо здійснення архівної реформи (Олійник, 2014: 101).

20 квітня 1920 р. було прийняте «Тимчасове положення про архівну справу» затверджене РНК УРСР, в якому визначалися засади архівної політики радянського уряду. Згідно тимчасового положення усі архіви, а також приватні документальні зібрання, передавалися у державну власність і стали надбанням українського народу. Мережа архівних установ була у розпорядженні архівних секцій при губнаросвітах, за знищення архівів вводилась відповідальність у законодавчому порядку. Виконавцем положення уряду УРСР призначили Архівний відділ ВУКОПМИСу, який у квітні 1921 р. реорганізували у Головне архівне управління при Наркомосвіті УРСР (Головарх). У вересні 1921 р. народним комісаром освіти затверджено Положення про Головарх, його штат і колегію. До складу колегії Головарху входили М. Скрипник, Д. Багалій, В. Веретенников, М. Довнар-Запольський. Керівництво архівною справою в Україні здійснював Головарх, а на місцях почали свою діяльність губернські архівні управління (губархи) (Архівознавство, 1998: 49).

Зі створенням губархівів активізувалася робота архівних установ. Проте, незважаючи на організаційні заходи, становище архівне будівництво розвивалося у складних умовах. Скорочується штат місцевих архівних установ. У 1920-30-х роках відбувається централізація документів в архівосховищах і заснування центральних архівів республіки: Центрального архіву революції у Харкові (січень 1922 р.), Центрального історичного архіву ім. В. Антоновича у Києві (травень 1922 р.) та ін.

З 1920 р. поруч з державною архівною системою в Україні виникла ще одна офіційна архівна організація – партійні архіви, які належали архівному фонду Комуністичної партії. У вересні 1920 р. відповідно до постанови РНК РРФСР про створення комісії по збиранню і вивченню матеріалів з історії Жовтневої революції та історії російської комуністичної партії більшовиків започатковано формування партархівів.

Згодом комісія отримала назву Істпарт. В Україні така комісія була утворена у 1921 р. при ВУЦВК (Олійник, 2014: 104).

Висновки. У добу Української революції (1917-1920 рр.) архівна справа перебувала в тяжкому становищі спричиненому військовими діями та частою зміною урядів. Уряди Центральної Ради, Гетьманату, Директорії УНР, намагалися розбудувати систему державних архівних установ, врятувати архівні документи. Започаткована в 1918 р. архівна реформа була прогресивною оскільки проголошувала державну власність на архівні документи, централізацію архівів, створення Національного архіву Української держави, підготовку архівних фахівців. Але втілити в життя усі накреслені плани зазначеним урядам так і не вдалося. Завдяки самовідданій праці Архівно-бібліотечного відділу ГУМНК, Архівного відділу ВУКОПМИСу та інших архівних установ в яких працювали відомі архівісти О.С. Грушевський, В.Л. Модзалевський, В.В. Міяковський, О.І. Баранович, Л.Ю. Биковський, П.В. Клименко та ін. вдалося зберегти цінні архівні документи, які стали важливим джерелом для вивчення історії української держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Архівознавство: підр. для студентів вищих навчальних закладів України /Авт.: Я. С. Калакура, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна, К. І. Климова, В. П. Ляхоцький, І. Б. Матяш, К. Є. Новохатський, Г. В. Папакін, Р. Я. Пиріг, К. Т. Селіверстова, З. О. Сендик, А. К. Шурубур, М. Г. Шербак; редкол.: Я. С. Калакура (гол. рел.), В. П. Ляхоцький, Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна, І. Б. Матяш, Р. Я. Пиріг. К., 1998. 316 с.

2. Архівознавство: підр. / за ред.: Я.С. Калакури, І.Б. Матяш. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Академія, 2002. 356 с.

3. Борщ І. Співпраця Вадима Модзалевського та Володимира Міяковського в галузі архівного будівництва доби Української революції (1918-1920). *Архіви України*. 2008. Випуск 2 (260): січень-квітень. С. 107-124.

4. Матяш І. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку / Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. К.: Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 515 с.

5. Матяш І. Основні проблеми архівного будівництва доби визвольних змагань. *Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917-1921 рр.)*: зб. наук. пр. / Національна Парламентська бібліотека України [редкол.: В.С. Лозицький (відп. ред.) та ін.]. Київ, 1998. С. 11-25.

6. Матяш І. Українське архівознавство: основні періоди та етапи розвитку. *Архіви України*. 2008. № 5/6. С. 56-65.

7. Олійник С.В. Архівознавство. Конспект лекцій для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. 144 с.

8. Папакін Г.В. Павло Скоропадський як діяч архівної справи (до правомірності формулювання питання). *Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917-1921 рр.)*: зб. наук. пр. / Національна Парламентська бібліотека України [редкол.: В.С. Лозицький (відп. ред.) та ін.]. Київ, 1998. С. 167-185.

9. Приходько Л.Ф. Формування поняття «архівний фонд» в українському архівознавстві 1920-х – початку 1930-х рр. *Архіви України*. 2012. № 1(277). С. 5-40.

10. Сендик З.О. Діяльність органів влади щодо охорони, обліку і концентрації архівних матеріалів (1917-1920 рр.). *Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917-1921 рр.)*: зб. наук. пр. / Національна Парламентська бібліотека України [редкол.: В.С. Лозицький (відп. ред.) та ін.]. Київ, 1998. С. 26-38.

11. Симоненко І.М. Губернські вчені архівні комісії в Україні: Історіографічний огляд і бібліографічний покажчик / Держкомархів України. УНДІАСД; Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. К., 2003. 132 с. (Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки; Вип. 8).

REFERENCES

1. Arkhivoznavstvo: Pidr. dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny (1998) /Avt.: Ya.S. Kalakura, H.V. Boryak, L.A. Dubrovina, K.I. Klymova, V.P. Lyakhots'kyi, I.B. Matyash, K.Ye. Novokhats'kyi, H.V. Papakin, R.Ya. Pyrih, K.T. Seliverstova, Z.O. Sendyk, A.K. Shurubura, M.H. Sherbak; redkol.: Ya.S. Kalakura (hol. rel.), V.P. Lyakhots'kyi, H.V. Boryak, L.A. Dubrovina, I.B. Matyash, R.Ya. Pyrih. K. 316 [in Ukrainian].
2. Arkhivoznavstvo: pidruchnyk (2002) / za red.: Ya.S. Kalakury, I.B. Matyash. 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv: Akademiya. 356 [in Ukrainian].
3. Borshch, I. (2008). Spivpratsya Vadyma Modzalevs'koho ta Volodymyra Miyakovs'koho v haluzi arkhivnoho budivnytstva doby Ukrayins'koyi revolyutsiyi (1918-1920). *Arkhivy Ukrayiny. Vypusk 2 (260): sichen'-kviten'*. 107-124 [in Ukrainian].
4. Matyash, I. (2012). *Arkhivoznavstvo: metodolohichni zasady ta istoriya rozvytku.* / Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t ukr. arkhieohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevs'koho. K.: Vydavn. dim «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya». 515 [in Ukrainian].
5. Matyash, I. (1998). Osnovni problemy arkhivnoho budivnytstva doby vyzvol'nykh zmahan'. *Arkhivna ta bibliotekna sprava v Ukrayini doby vyzvol'nykh zmahan' (1917-1921 rr.): zb. nauk. pr. / Natsional'na Parlaments'ka biblioteka Ukrayiny* [redkol.: V.S. Lozyts'kyi (vidp. red.) ta in.]. Kyiv. 11-25 [in Ukrainian].
6. Matyash, I. (2008). Ukrayins'ke arkhivoznavstvo: osnovni periody ta etapy rozvytku. *Arkhivy Ukrayiny. № 5/6.* 56-65 [in Ukrainian].
7. Oliynyk, S.V. (2014). *Arkhivoznavstvo. Konspekt lektsiy dlya studentiv istorychnykh fakul'tetiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny.* Kam'yanets'-Podil's'kyi: PP «Medobory-2006». 144 [in Ukrainian].
8. Papakin, H.V. (1998). Pavlo Skoropads'kyi yak diyach arkhivnoyi spravy (do pravomirnosti formulyuvannya pytannya). *Arkhivna ta bibliotekna sprava v Ukrayini doby vyzvol'nykh*

zmahan' (1917-1921 rr.): zb. nauk. pr. / Natsional'na Parlaments'ka biblioteka Ukrayiny [redkol.: V.S. Lozyts'kyu (vidp. red.) ta in.]. Kyiv, 167-185 [in Ukrainian].

9. Prykhod'ko, L. F. (2012). Formuvannya ponyattya «arkhivnyy fond» v ukrayins'komu arkhivoznavstvi 1920-kh – pochatku 1930-kh rr. *Arkhivy Ukrayiny*. № 1(277). 5-40 [in Ukrainian].

10. Sendyk, Z. O. (1998). Diyal'nist' orhaniv vlady shchodo okhorony, obliku i kontsentratsiyi arkhivnykh materialiv (1917-1920 rr.). *Arkhivna ta bibliotchna sprava v Ukrayini doby vyzvol'nykh zmahan' (1917-1921 rr.): zb. nauk. pr. / Natsional'na Parlaments'ka biblioteka Ukrayiny* [redkol.: V.S. Lozyts'kyu (vidp. red.) ta in.]. Kyiv. 26-38 [in Ukrainian].

11. Symonenko, I.M. (2003). Huberns'ki vcheni arkhivni komisiyi v Ukrayini: Istoriohrafichnyy ohlyad i bibliohrafichnyy pokazhchyk / Derzhkomarkhiv Ukrayiny. UNDIASD; Tsentr pam'yatkoznavstva NAN Ukrayiny i UTOPIK. K. 132. (Arkhivni ta bibliohrafichni dzherela ukrayins'koyi istorychnoyi dumky; Vyp. 8) [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується проблема розвитку архівної справи в період Української революції 1917-1920 рр. Розкрито політику уряду Центральної Ради спрямовану на підготовку стандарту архівної справи, визначення специфіки обліку, опису та зберігання архівних документів, відкриття перших науководослідних і навчальних закладів. Проаналізовано роль Бібліотечно-архівного відділу при департаменті мистецтв Генерального секретаріату в освітніх справах на чолі з відомим істориком О. Грушевським, Державного військово-історичного архіву під керівництвом Я. Ждановича.

Висвітлено діяльність уряду гетьмана П. Скоропадського, яка полягала у реалізації проекту архівної реформи започаткованої Архівно-бібліотечним відділом під керівництвом історика та архівіста В. Модзалевського.

Реформа проголошувала державну власність на архівні документи та утворення Центральної установи архівної системи – Національного архіву Української держави, де б зберігалися документи загальнодержавного характеру. Для зберігання документів губернських інституцій планувалося створення губернських архівів.

У статті розкрито внесок відомих діячів архівної справи О. Грушевського, В. Модзалевського у розбудову Української держави, збереження її культурних цінностей. Простежено становлення гетьмана П. Скоропадського як діяча архівної справи, його прагнення зберегти не лише архіви родинного фонду Скоропадських, але і діловодство військових частин, адже гетьман добре усвідомлював значення архівних документів для історії держави та самовизначення її громадян.

Уряд Директорії тримав в полі зору діяльність архівних установ. Для збереження архівних матеріалів Полтавський губернський комітет по охороні пам'яток старовини, мистецтва і природи видав більше 100 «охоронних листів», які стосувалися збереження музейних колекцій та підтримки діячів літератури і мистецтва.

Незважаючи на складні умови в яких розвивалася архівна справа в добу Української революції (1917-1920 рр.) було досягнуто значних успіхів у збереженні архівних документів як важливого джерела для вивчення історії Української держави. Значний внесок у архівне будівництво зробили відомі архівні діячі доби Української революції (1917-1920 рр.): В.Л. Модзалевський, О. С. Грушевський, В.В. Міяковський, О.І. Баранович, Л.Ю. Биковський, П. В. Клименко та ін.

Ключові слова: архівна справа, Українська революція, Директорія, Центральна Рада, Гетьманат, В. Модзалевський, О. Грушевський, культурні цінності.